

Pompenburg in context: een diepteanalyse van Weeber's Pompenburg in Rotterdam in de jaren zeventig

Architectuur Geschiedenis Thesis
Jelte Savonije 4996879
20 april 2023

Abstract

In nieuwe plannen van de gemeente Rotterdam moet het sociale woongebouw Pompenburg van de omstreden architect Carel Weeber ruimte maken voor de vergroening van het Hofplein. Het woongebouw uit 1981 is een boegbeeld voor de sociale woningbouw in het centrum van Rotterdam. Het is gebouwd in een tijd waarin door veranderingen in de Rotterdamse politiek een nieuw beleid voor volkshuisvesting ontstond. Onrust bij bewoners zorgde voor een focus op het renoveren van woningen en niet op het slopen. Rotterdam bouwde voor de buurt en voor de inwoners. In context met de toekomstige sloop is het van belang om te onderzoeken wat het volkshuisvestings- en architectuurklimaat van de jaren zeventig was. Er wordt onderzocht hoe het woongebouw Pompenburg past bij het volkshuisvesting- en architectuurklimaat van de jaren zeventig in Rotterdam. Dit wordt onderzocht aan de hand van literatuur onderzoek en archieven. Het woongebouw blijkt exemplarisch te zijn voor de visie van Weeber. Anders dan zijn tijdsgenoten ziet Weeber de disciplines architectuur en stedenbouw als gescheiden disciplines. Weeber poogt met zijn ontwerpen tot het ordenen van de stedenbouwkundige ruimte. Dit is in contrast met het beleid wat de gemeente Rotterdam hanteert. Echter sluit het sociale woongebouw Pompenburg wel aan bij het tijdsbeeld. Door in het centrum van Rotterdam een woongebouw met 226 sociale huurwoningen te bouwen bouwt ook Weeber voor de bewoners.

Inleiding

Woningbouw Pompenburg aan het Hofplein is één van de gebouwen die gesloopt moet worden voor de vergroening van het Hofplein. Het gebouw uit 1981 is ontworpen door Carel Weeber, een uitgesproken architect. In Rotterdam heerste destijds een bouwbeleid dat gefocust was op wat de buurt nodig had. Dit is in tegenstelling tot vandaag, waar bewoners zich niet gehoord voelen. De huidige bewoners van de 226 sociale huurwoningen zijn tegen de sloop van hun woongebouw. Dit past in een nieuwe ontwikkeling van stadsvernieuwing waarbij oorspronkelijke inwoners langzaam verdreven worden. In de context van de toekomstige sloop is het van belang om te kijken in welk architectuur- en volkshuisvestingsklimaat dit gebouw ontworpen en gebouwd is.

Het woongebouw komt uit een tijd waarin woningnood hoog was in Nederland. Leegstaande gebouwen werden gekraakt en er waren woonprotesten zoals in 1980 tijdens de kroning van koningin Beatrix met de leus: “geen woning, geen kroning” (Het Parool, 2010). Ook architect Carel Weeber uit kritiek op architectuurwereld. Hij is provocerend en zegt dat “woningbouw er niet is om mooi te zijn maar om het volk te kunnen huisvesten” (Volkskrant, 2003).

Landelijk ontstond er een nieuwe beweging op de huizenmarkt waarbij de focus werd gelegd op bouwen voor de buurt (Canonsociaalwerk, 2015). Hierin staat de vernieuwing van de naoorlogse woningen centraal en krijgen buurtbewoners meer invloed. Weeber zijn ontwerp voor woningbouw Pompenburg werd gebouwd in het centrum van Rotterdam. Door de bouw van het woongebouw werd de sociale woningbouw zichtbaar gemaakt in Rotterdam (Van Geest, 2022).

Hiermee is de Pompenbugflat een belangrijk symbool in Rotterdam geweest vanuit architectuur- en volkshuisvestingsperspectief. De hoofdvraag luidt: hoe past Weeber zijn woongebouw Pompenburg in het volkshuisvesting- en architectuurklimaat van de jaren zeventig in Rotterdam?

De hoofdvraag wordt beantwoord aan de hand van deelvragen. De eerste deelvragen geven een beeld van de context waarin het woongebouw Pompenburg gebouwd is:

- Hoe was het volkshuisvesting- en architectuurklimaat van de jaren zeventig in Rotterdam?
- Hoe was de stedenbouwkundige context van het woongebouw Pompenburg in de jaren zeventig in Rotterdam?

De overige deelvragen gaan in op de architectuurvisie van Carel Weeber. Ook wordt het woongebouw Pompenburg met deze visie vergeleken:

- Wat is de architectuurvisie van Carel Weeber?
- Hoe verhoudt de architectuurvisie van Carel Weeber zich tot het architectuurklimaat van de jaren zeventig in Rotterdam?
- Op welke manier is woongebouw Pompenburg exemplarisch voor Weeber zijn visie?

Dit onderzoek is een geschiedenis thesis. Aan de hand van literatuur onderzoek en archieven wordt er een antwoord op de hoofdvraag gegeven. De literatuur geeft inzicht in de stedenbouwkundige context en de opvattingen van Carel Weeber. De monografie *Carel Weeber (1989)* van Ed Taverne geeft inzicht tot een breder beeld van Carel Weeber. Het stuk *Geen architectuur zonder stedebouw [sic.] (1979)* van Carel Weeber wordt gebruikt om de visie van Weeber weer te geven. Het archief WEEB.110274698 geeft meer inzicht in het woongebouw Pompenburg. De mappen WEEB278 en WEEB280 worden gebruikt om het gebouw te analyseren en de map WEEB289 bevat nuttige informatie met kranten artikelen ten tijde realisatie van het gebouw. Met dit onderzoek wordt er geprobeerd de opvattingen van Carel Weeber te koppelen aan een destijds veranderende houding in stedenbouwkundige context

en het volkshuisvesting- en architectuurklimaat. Dit is relevant omdat de ontwikkelingen rondom woningbouw Pompenburg dit onderwerp actueel maken.

In hoofdstuk 1 wordt het volkshuisvesting- en architectuurklimaat en de stedenbouwkundige context behandeld. In hoofdstuk 2 wordt de stedenbouwkundige visie van Carel Weeber onderzocht en wordt er gekeken hoe deze visie zich verhoudt met de volkshuisvesting en het architectuur klimaat in Rotterdam. In hoofdstuk 3 wordt er gekeken hoe woningbouw Pompenburg representatief is voor de visie van Carel Weeber.

1.1 Het volkshuisvestings- en architectuurklimaat van de jaren zeventig Rotterdam

Vanaf de jaren zeventig heerste er een landelijke onvrede over het woonbeleid. De landelijke beweging was gericht op bouwen voor de buurt (Canonsociaalwerk, 2015). In Rotterdam hanteert de gemeente een zeer succesvolle methode met grote verandering op het gebied van slopen of renoveren van woningen. Om het woongebouw Pompenburg te kunnen analyseren is het van belang om van het tijdsbeeld en het destijds beleid een overzicht te hebben. Dit geeft een antwoord op de deelvraag: Hoe was het volkshuisvesting- en architectuurklimaat van de jaren zeventig in Rotterdam?

De Rotterdamse wijken die rond het gebombardeerde stadscentrum lagen waren door het bombardement de oudste wijken van Rotterdam geworden. Deze wijken zijn in de negentiende eeuw gebouwd en bestaan vooral uit goedkope woningen. De woningen in deze wijken zijn vooral in de naoorlogse jaren vervallen en verwaarloosd (De Liagre Böhl, 2012, p.84). In deze jaren had het gemeentelijk beleid vooral een focus op het centrum en de bereikbaarheid daarvan. Daarnaast werd er veel aandacht besteed aan het uitbreiden van het havengebied. Het behouden en het herstellen van de negentiende-eeuwse wijken kwam nauwelijks aan de orde. Voor deze ontwikkelingen werden de negentiende-eeuwse wijken bestempeld als saneringsgebied. Door het saneringsbeleid en onduidelijkheid over de toekomstplannen worden de woningen slecht onderhouden. Ook het aantal voorzieningen als winkels en scholen wordt minder (De Ruiter, 1985, p.10).

Vanaf 1970 ontstaan de eerste protesten van de bewoners uit de negentiende-eeuwse wijken. Plannen voor een verbeterde infrastructuur worden gehinderd en er ontstaat kritiek op de slechte onderhoudstoestand van de woningen en diens hoger wordende huurprijzen (De Ruiter, 1985, p.10). Dit leidde ertoe dat het stadsbestuur van mening veranderde. De negentiende-eeuwse wijken hadden sfeer en een eigen buurtleven. De saneringen zouden hieraan een eind maken. De woningen moesten niet op basis van sanering en reconstructie verbeterd worden maar op basis van vernieuwing. Daarnaast werden er waar het nodig was nieuwbouw en voorzieningen gebouwd. (Van Dielen & Moscoviter, 1994, geciteerd in De Liagre Böhl, 2012, p.86)

In 1974 won de PvdA de gemeente verkiezingen en behaalde een meerderheid in zetels. Dit betekende dat alle zeven wethouders afkomstig waren van de PvdA. De nieuwe wethouder voor stadsvernieuwing en Volkshuisvesting werd Jan van der Ploeg. Hij werd een pionier doordat hij als eerste uitgewerkte ideeën had over stadsvernieuwing. Woningen werden opgekocht en doorgeschoven naar corporaties. Huisjesmelkers werden niet bij het opknappen betrokken en buitenspel gezet. In het stedelijk beleid kreeg stadsvernieuwing voorrang. Er werd niet meer over saneren gesproken maar over stadsvernieuwing (De Ruiter, 1985, p.12)

Het algemene uitgangspunt was: Rotterdam teruggeven aan de (ex-) Rotterdammers. Dit gebeurde in de vorm van betaalbare woningwetwoningen. Er werd voor de vernieuwing van de woningen gewerkt met een integrale aanpak van de buurtproblemen. De Deelnota Stadsvernieuwing liet vernieuwingsactiviteiten deconcentreren. (Rotterdam, 1999, geciteerd in De Liagre Böhl, 2012, p.90). Zo werden er ambtelijke Projectgroepen opgericht die de wijkvernieuwing coördineerden. Meer dan de helft van de leden van deze Projectgroepen bestond uit vertegenwoordigers van de buurtbewoners. Dit beleid ging verder dan elk ander gemeentebestuur. De projectgroepen waren gevestigd in de wijken zelf. Ambtenaren maakten vernieuwingsplannen en vertegenwoordigers van de bewoners speelden hierin de mening van de bewoners door. Deze samenwerking werd het 'Rotterdamse model' genoemd.

Het Rotterdamse model bestond uit vier belangrijke kernpunten. Ten eerste lag de leiding bij de Projectgroepen van de verschillende wijken. Deze hadden een meerderheid van vertegenwoordigers van bewoners. Ten tweede werden de verwaarloosde particuliere woningen opgekocht door de

gemeente Rotterdam en vervolgens geschonken aan de corporaties. Ten derde lag de focus op het renoveren van de woningen in plaats van het slopen. De woningen waren bestemd voor de oorspronkelijke bewoners. Ten slotte werden de gerenoveerde woningen en nieuwbouw beheerd door de gemeente zonder dat de gemeente bezig was met het vernieuwingsproces (De Liagre Böhl, 2012, p92)

Samengevat veranderde het volkshuisvesting en architectuurklimaat van Rotterdam in de jaren zeventig nadat de PvdA een absolute meerderheid behaalde in de politiek. Het beleid kreeg een focus op renoveren in plaats van slopen van woningen. De oude wijken werden opgeknapt door Projectgroepen die in elke wijk een meerderheid hadden in volksvertegenwoordigers. Aan de hand van het Rotterdamse model werd er gebouwd voor de buurt.

1.2 Stedenbouwkundige context woningbouw Pompenburg

Hoewel het gebied Pompenburg momenteel een hoog stedelijk gebied is met de kenmerkende drukte van het Hofplein betekent dit niet dat dit in de jaren zeventig ook het geval was. Het bespreken van de destijds stedenbouwkundige context van woningbouw Pompenburg is relevant om te kunnen achterhalen hoe het gebouw in het volkshuisvesting- en architectuur klimaat van de jaren zeventig past. Dit geeft antwoord op de deelvraag: Hoe was de stedenbouwkundige context van woningbouw Pompenburg in de jaren zeventig in Rotterdam?

Eind jaren zeventig is het stationsgebied van Rotterdam één van de nog niet uitgevoerde delen van het basisplan voor wederopbouw (Barbieri, 1981, p.30). Het gebied tussen het stationsplein en de voormalige heliport werd gekenmerkt door veel braak liggende stukken grond. Woningbouw de Pompenburg is de derde grote invulling van dit gebied (Rotterdams Nieuwsblad, 1983). De Rotterdamse gemeente koos met het structuurplan: 'Rotterdam in de ruit uit 1978' ervoor om leegstaande stukken grond die voorheen bestemd waren voor kantoorpanden op te vullen met woningbouw (Gemeente Rotterdam, 1978, p.131)

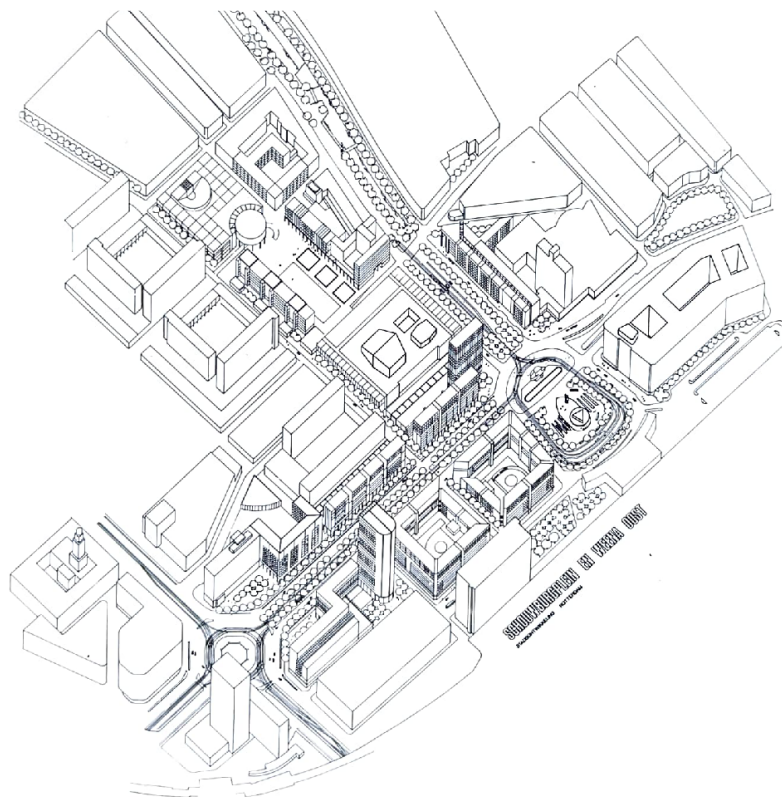
Het Weena, het gebied dat loopt vanaf het stationsplein tot aan het Hofplein, komt vanaf 1977 onder aandacht van de gemeente Rotterdam. De gemeente schrijft een ideeënprijsvraag uit om inzicht te krijgen in de mogelijkheden die er voor het gebied zijn. Geen van de ingestuurde ideeën leek geschikt voor verdere uitwerking. Pas in 1981 wordt er, na advies van een adviesgroep waar Weeber onderdeel van uitmaakte, besloten om verder te gaan met het Weena als boulevard model (figuur 1) (Barbieri, 1981, p.33).

Anders dan bij het Weena is een overkoepelend stedenbouwkundig plan voor het leegstaande stuk grond van het woongebouw Pompenburg niet aanwezig. Het gebouw ligt aan de andere kant van het Hofplein en valt zo net buiten de plannen voor het Weena. Daarnaast vormt het leegstaande stuk grond niet een blok op zichzelf maar lijkt het meer de sluiting van de stedenbouwkundige ruimte die wordt afgebakend door de Coolasingel, de Pompenburg en de Haagseveer (figuur 2).

Weeber maakt zijn ontwerp met zowel ontbrekende stedenbouwkundige context als het ontbreken van een stedenbouwkundig plan. Want ondanks dat Weeber invloed heeft gehad op het plan Weena is Weeber niet de uiteindelijke uitwerker van dit plan geweest. Ook vormden de ideeën voor de invulling van dit plan pas wanneer er al met de bouw van het woongebouw Pompenburg was begonnen.

Figuur 1, Lemcke, D. (1972). *Luchtopname Stadsdriehoek en omgeving*. Stadsarchief Rotterdam.

Figuur 2, Stadsontwikkeling Rotterdam. (1981). *Schouwburgplein en Weena-Oost* in Barbieri, U. (1981). *Stedebouw in Rotterdam: plannen en opstellen 1940-1981*.

Tegenwoordig zijn de lege stukken grond van het stationsgebied ingevuld. Het gebied wordt gekenmerkt door een druk hoog stedelijk karakter. Het Hofplein vormt een opening in de naastgelegen hoogbouw. De gemeente Rotterdam heeft plannen om het Hofplein van verkeersplein om te vormen naar stadsplein (Gemeente Rotterdam, z.d.). Ook voor het gebied Pompenburg zijn er plannen tot herontwikkeling waarbij grootschalige nieuwbouwprojecten gepland staan (Nieuw Pompenburg, 2023). In de plannen moet het woongebouw Pompenburg wijken voor het plan Rise. *Opinie tijdschrift Vers Beton* is tegen de sloop van het woongebouw en ziet het als beeldbepalend erfgoed. Door op het voorheen voor kantoorbouw bestemde stuk grond sociale huurwoningen te bouwen werd door Weeber in één slag de sociale woningbouw zichtbaar gemaakt in het centrum van Rotterdam. Met de sloop zal ook een deel historische gelaagdheid verloren gaan (Van Geest, 2022).

Het plaatsen van het woongebouw Pompenburg in het huidige tijdsbeeld is belangrijk omdat er overeenkomsten zijn met de tijd waarin het gebouw is gebouwd. De destijdse verandering in de politiek zorgde voor renovatie in plaats van sloop. Woongebouw Pompenburg is een nieuwbouw project en valt hier niet onder. Desondanks komt het wel uit de tijd waarbij de gebruiker meer centraal stond en er veel waarde werd gehecht aan diens belangen. Ook nu is er veel tegenspraak tegen de sloop van het woongebouw. Naast *Vers Beton* maken ook de organisatie *Recht op de Stad* en de bewoners zich hard voor het behoud van het woongebouw (*Recht op de Stad*, 2023). Het structuurplan: 'Rotterdam' in de ruit schrijft voor bijna alle nieuwbouw projecten in het centraal gebied, wat bestaat uit buurten Stadsdriekhoek, Cool, Stationsgebied, Dijkzicht en Nieuwe Werk, een verhouding van 60:40 sociale huur/ niet sociale huur (Gemeente Rotterdam, 1978, p. 132) voor. Dit betekent dat, de sociale huur in overweging nemend, de gemeente Rotterdam bouwde voor de bewoners en niet met het oog op meer winst. Veertig jaar later moeten deze ideeën wijken voor dure nieuwbouw.

2.1 Visie Carel Weeber

“Nederlandse architecten zijn schorem” (Volkskrant, 2003) is een van Carel Weeber zijn uitspraken waarin zijn controversiële kant naar voren komt. Om het woongebouw Pompenburg te kunnen analyseren is het belangrijk om de visie van Carel Weeber te begrijpen. In tijdschriftpublicaties is er veel over het werk van Carel Weeber geschreven en zijn visie komt sterk naar voren in zijn stuk *Geen architectuur zonder stedenbouw [sic.]* (1979) en in de monografie *Carel Weeber, architect* (1989) van Ed Taverne. De ideeën en het werk van Carel Weeber wijken af van de norm. Hij levert kritiek maar krijgt ook kritiek. Met zijn boek *Het Wilde Wonen* (1998) blijkt ook dat zijn eigen visie door de tijd heen is gevormd. Deze verschillende aspecten vormen samen een antwoord op de deelvraag: wat is de architectonische en stedenbouwkundige visie van Carel Weeber?

In zijn stuk *Geen architectuur zonder stedenbouw [sic.]* (1979) uit Carel Weeber wat er mis is met de destijds gang van zaken van zowel stedenbouw als architectuur. Weeber schrijft dat sinds de jaren zeventig, de architectuur afhankelijk is van disciplines uit de mens- en maatschappijwetenschappen. Er lag een focus op begrippen als herbergzaamheid, identificatie, beleving, ontmoeting, herkenbaarheid, behoeften, oriëntatie en participatie. Hieruit ontstond een nieuwe stijl: kleinschaligheid. Met deze stijl doelt Weeber erop dat de nadruk op het individu ligt: “het bouwblok en de maat daarvan verdwenen uit het beeld” (Weeber, 1979, p. 229). Weeber spreekt zich fel uit tegen de opmars van de kleinschaligheid en noemt de stijl de Nieuwe Truttigheid.

Carel Weeber is het niet eens met hoe zijn tijdsgenoten stedenbouw en architectuur als één discipline zien. Hij beschouwt de disciplines als ontkoppeld (Taverne, 1989, p.8). In een interview in *De Architect* uit 1980 benoemt Weeber de huidige stand van zaken van de disciplines waarbij er via een vlekkenplan de uiteindelijke stedenbouwkundige vorm door architecten wordt ingevuld (Rodermond & Zwinkels, 1980, p. 52). Het werk van de stedenbouwer wordt overgenomen door de architect. Weeber ziet echter de architectuur als een invulling van het stedenbouwkundig plan. Het stedenbouwkundig plan bestaat uit een “vormgegeven netwerk” van de “openbare ruimte” (Rodermond & Zwinkels, 1980, p. 52). Aan stedenbouw kunnen hogere eisen gesteld worden dan aan de architectuur: “de gemiddelde architect is een middelmatige architect. Nou is de kunst met dat middelmatige product goede steden te maken. Dus moet je zeker niet steden maken die afhankelijk zijn van de architectuur, maar stel ze afhankelijk van de stedenbouwer” [sic] (Rodermond & Zwinkels, 1980, p. 53). Weeber stelt dat het samenvoegen van de disciplines stedenbouw en architectuur de oorzaak is van het kleinschalige. Dit heeft de architectuur in het slob laten schieten. De oplossing ligt volgens Weeber bij het herstellen van de discipline stedenbouw en deze ontkoppeld houden van de discipline stedenbouw: “het is door stedenbouw [sic] dat de architectuur mijns inziens weer kan opbloeien en niet andersom” (Weeber, 1978, p. 231).

Carel Weeber zet zich af tegen de norm waarbij stedenbouw en architectuur samengevoegd zijn. Het blad *Forum* en leden van een destijds bekend internationale groep architecten Team X, wordt door Weeber gezien als de aanzetters van de samengevoegde disciplines (Weeber, 1978, p. 227). Jaap Bakema, lid van Team X, beschrijft in zijn stuk *Eerst een inspirerend stadsbeeld, dan pas bouwen* (1979) hoe naar zijn visie het stadsbeeld centraal staat. De architect is de ruimtedeskundige, niet de stedenbouwkundige. Volgens Bakema ontbreekt er bij het ontwikkelen van een bouwwerk een totaalbeeld van de stad. Besluitvorming bij woningbouw is afhankelijk van verschillende deskundigen en zonder totaalbeeld raken zij in onderlinge concurrentie. In deze situatie moet er in de groep vooraf overeenstemming zijn over het beeld van het te bouwen plan: “mijn pleidooi is dan ook bedoeld om bij groepswork niet eerder over de verschillende aspecten te beslissen voordat door alle betrokkenen een beeld gezien wordt waaraan men samenwerkt” (Bakema, 1979, p.46).

Dit is in tegenstelling tot Weeber zijn visie waarbij de architectuur als invulling dient. In een directe reactie op Bakema beschrijft Weeber het stedenbouwkundig plan als beeldloos. Beeldvorming volgt

pas later: “het laat nog allerlei beelden toe. Je legt nog geen beeld van de stad vast. Behalve dat je de garantie geeft dat er beelden kunnen ontstaan” (Rodermond & Zwinkels, 1980, p. 54).

Het stuk *Geen stedenbouw[sic.] zonder architectuur* (1980) van H. Vink levert kritiek op het qua titel gelijkende stuk *Geen architectuur zonder stedenbouw[sic.]* (1979) van Weeber. Vink noemt het verhaal van Weeber een necrologie en somber: “Hoewel de patiënt, als ik dit verhaal moet geloven, zo ongeveer morsdood moet zijn, waagt Weeber het toch een medicijn voor te schrijven.” (Vink, 1980, p53) Vink ziet de discipline stedenbouw als tweeledig: een vormgevende kant en een beleidskant. Volgens Vink houdt Weeber zich eigenlijk voornamelijk bezig met een stedenbouw die bestaat uit het vormgeven en ontwerpen. Terwijl het beleidsaspect een universeler karkater heeft. Doordat Weeber zich alleen bezig houdt met vormgeven en ontwerpen stelt Vink dat Weeber zijn begrip stedenbouw in wezen architectuur is. Weeber is niet bezig met het redden van architectuur: “onder het mom van stedenbouwkritiek [sic.] en pleidooien voor stedenbouw[sic.], een architectuur debat gaande.” (Vink, 1980, p59).

Twintig jaar later pleit Weeber met zijn boek *Het Wilde Wonen* (1998) voor een andere aanpak van de ruimtelijke indeling van de stad. Met het boek neemt Weeber afstand van de door de overheid gecontroleerde woningbouw: staatsarchitectuur. Weeber protesteert tegen het eenvormige leefmilieu van Vinex-locaties. In plaats van een eentonige uitstraling moet er ruimte komen voor vrijstaande huizen waarbij vrijheid, vrije tijd, vertier en ontspanning centraal staan (Weeber, 1998, p. 7). Het benoemen van deze vernieuwende aanpak is relevant omdat het een verdere ontwikkeling van Weeber zijn stedenbouwkundige visie is en tevens de architectonische visie in contrast komt te staan. Weeber zijn kritiek van de jaren tachtig stelt de architectuur in dienst van de stedenbouwer, terwijl het nu lijkt alsof de architectuur in dienst komt te staan van de gebruikers. In een interview in het NRC Handelsblad vertelt Weeber dat hij streeft naar een beleid waarbij de bewoner zelf bepaalt hoe hun woningen vormgegeven worden. Op stedenbouwkundig niveau stelt Weeber dat stedenbouwers alleen nog een kader aangeven waaraan door bewoners op architectonisch niveau zelf invulling gegeven wordt (Huisman & Bernard, 1997).

Hetzelfde interview benoemt het contrast in Weeber zijn werk. Zo zijn veel van Weeber zijn ontwerpen sociale woningbouw en pleit Weeber nu voor een woonvorm waarbij sociale woningbouw minder goed tot uiting kan komen:

“Ja, ik ben natuurlijk de ergste staatsarchitect die er is. Ik ben de laatste architect die de sociale woningbouw in zijn fundamentele bedoeling heeft vormgegeven. De Zwarte Madonna is een vangnet voor mensen die geen woning kunnen vinden en betalen en zo ziet het gebouw er ook uit: een huurkazerne. Maar ik probeer los te komen van de staatsarchitectuur door erover na te denken.” (Huisman & Bernard, 1997).

Weeber erkent dit contrast en maakt duidelijk dat hij door over zijn oude werk na te denken een andere richting in slaat.

De monografie *Carel Weeber* (1989) van Ed Taverne beschrijft het eerste deel van Carel Weeber zijn carrière en benoemt de controversiële houding richting Bakema en andere Forum leden. Weeber zijn visie wordt aan de hand van zijn ontwerpen duidelijk gemaakt. Ook zijn architectonische uiting komt sterk in de monografie naar voren.

Weeber geeft een bescheiden rol aan de architectuur. Hij nam een standpunt in dat volgens hem het leven niet beïnvloedbaar is door architectuur, architectuur kan het leven niet verbeteren. In zijn gebouwen staan het mechanisme van de compositie, de typologie en een doeltreffend publiek karkater centraal. Ze stralen een vanzelfsprekendheid uit die voortkomt uit een dezelfde methodisch ontwerpproces (Taverne, 1989, p. 15). Weeber benoemt in een interview zijn ontwerpproces waarin

hij snel de kern van het programma van eisen koppelt aan bruikbare typologieën: “Inzicht in de structuur van gebouwen is daarbij van het grootste belang” (van Duin, 1986, p. 31).

2.2 Verhouding visie Carel Weeber tot het volkshuisvesting- en architectuurklimaat Rotterdam

Het woongebouw Pompenburg is een element van Carel Weeber zijn visie. Een ontwerp is de expressie van een architect. Om tot ontdekken hoe het woongebouw in het tijdsbeeld van de jaren tachtig in Rotterdam past is het van belang om de visie van Carel Weeber naast het architectuurklimaat van de jaren tachtig te plaatsen. Dit geeft een antwoord op de deelvraag: hoe verhoudt de visie van Carel Weeber zich tot het volkshuisvesting- en architectuurklimaat van de jaren tachtig in Rotterdam?

In hoofdstuk 1.1 kwam naar voren hoe er in de politiek van Rotterdam een omslagpunt plaatsvond waardoor er in de wijken rondom het centrum in plaats van gesloopt gerenoveerd werd. In hoofdstuk 2.1 is Weeber zijn visie besproken. Weeber zijn ontwerpen zijn ‘polemisch’ ten opzichte van de politiek (Taverne, 1989, p. 10). Waar de politiek volgens Weeber vooral bezig was met de verschijningsvorm en het waarborgen van leefbaarheid poogde Weeber met zijn ontwerpen een stad te creëren gebaseerd op een verzameling van fragmenten. De ontwerpen verspreid over de stad vormen met elkaar een verbinding.

Zo hebben de ontwerpen van Weeber veel met elkaar gemeen. Zo is de verschijningsvorm keer op keer erg eenvoudig en beschikken de gebouwen elk over een omgebogen galerijflat. Zowel woningbouw Pompenburg als De Peperklip beschikken over eenvoudige gevelafwerking van baksteen of tegelwerk. Buitenruimtes zijn toegepast in de vorm van loggia’s en vormen zodoende geen onderbreking in de golvende vorm van de gebouwen. Net als woningbouw Pompenburg en De Peperklip beschikt woontoren Vasteland over ronde hoeken richting de openbare ruimte. Aan de binnenzijde van deze hoeken is de ontsluiting geregeld aan de hand van galerijen. De gebouwen verwijzen naar wat er in de stad ontbrak: “een objectieve stedenbouw [*sic*].” (Taverne, 1989, p11). Met een objectief stedenbouwkundig plan bedoelt Weeber dat het plan gericht is op het ordenen van de openbare stedelijke ruimte (Weeber, 1979, p. 235).

Het renoveren van de woningen in plaats van slopen en nieuwbouw realiseren brengt weinig verandering aan in het stedelijk weefsel. Deze aanpak was plaatselijk doordat Projectgroepen de overhand kregen en besluitvoering deden voor specifieke delen van de stad. Een overkoepelend beleid met grootschalige stedenbouwkundig plannen bleef hierdoor uit. Weeber probeert hier op zijn manier en naar zijn systeem grip op te krijgen.

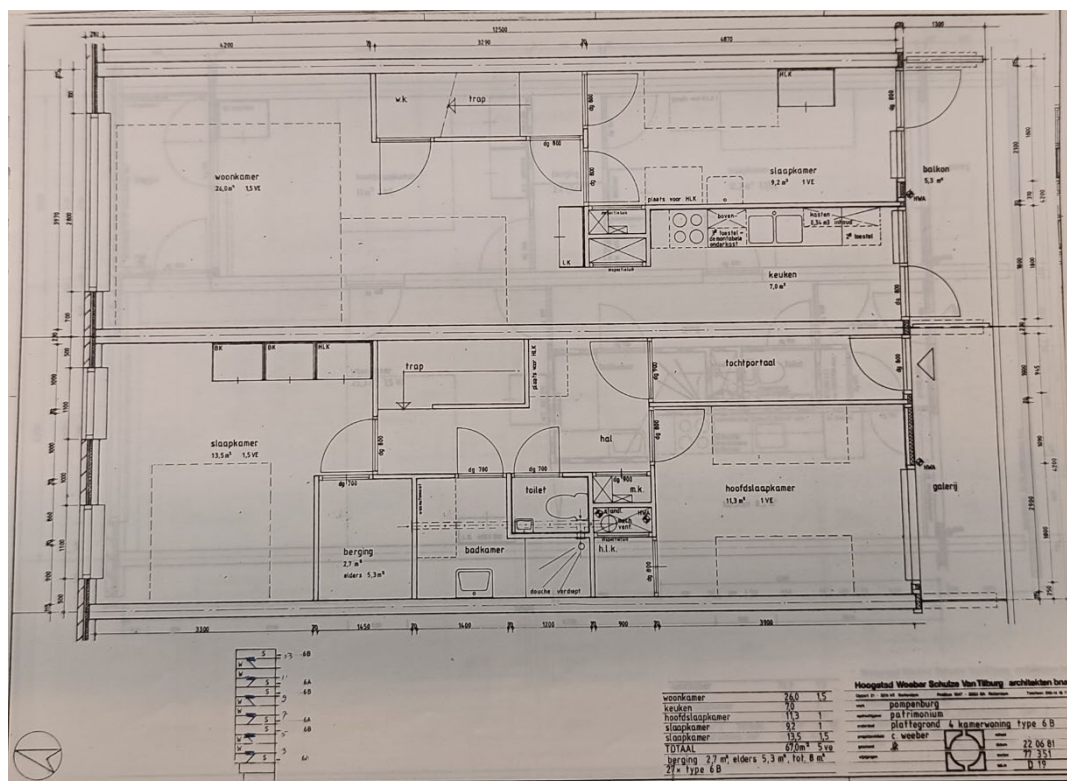
3.1 Pompenburg exemplarisch voor Carel Weeber

Vanuit de visie van Carel Weeber kan er geanalyseerd worden hoe het woongebouw Pompenburg past bij tijdsbeeld toen het werd gerealiseerd. Daarom is het van belang om te achterhalen in hoeverre het woongebouw Pompenburg aansluit bij de visie van Carel Weeber. Hiervoor is het ook noodzakelijk om de gebouweigenschappen te benoemen. Dit geeft antwoord op de deelvraag: is woongebouw Pompenburg exemplarisch voor Carel Weeber?

Het woongebouw wordt omsloten door de Coolsingel, de Pompenburg en de Haagseveer. Samen met het destijds al bestaande kantoor van Ennia en een later gebouwde toren vormt het gebouw een gesloten blok. Door de bijzondere vorm zijn bijna alle woningen op het zuiden gericht. Op de begane grond is er ruimte voor winkels en een parkeergarage. Op de parkeergarage is een binnentuin ontworpen. De woningen worden ontsloten via galerijen die aan de binnenzijde van het gebouw zijn geïntegreerd.

Er bestaan drie typen woningen in het gebouw. In het hoge gedeelte aan de Pompenburg zitten maisonnettewoningen (figuur 3). In de ronde hoeken zitten één verdiepingappartementen waarbij de muren niet haaks op elkaar staan. In het lagere deel wat tegenover het politiebureau staat bevinden zich normale appartementen.

De hoekwoningen en de normale appartementen beschikken ieder over loggia's. Deze zijn aan de straatzijdes geïntegreerd. De maisonnettewoningen zijn de helft zo breed als de normale appartementen. Doordat de woningen bestaan uit twee verdiepingen kan het balkon aan de zuidzijde geïntegreerd worden, weg van de drukte van de Pompenburg. De balkons zitten boven of onder de galerijen. Doordat de maisonnettewoningen in breedte twee keer zo klein zijn maar wel twee verdiepingen hebben zijn alle woontypen ongeveer even groot.

Figuur 3, Weeber, C. (1981). *Plattegrond vier kamer woning*. Het Nieuwe Instituut WEEB278.

Woningbouw Pompenburg (figuur 4) past goed tussen het werk van Carel Weeber. Het gebouw kent veel overeenkomsten met Weeber zijn andere ontwerpen in Rotterdam. Met de ontwerpen deed Weeber een poging tot het creëren van stedenbouwkundigplan. Hierdoor komen de gebouwen ook veel overeen in vorm. Maar ook ontwerpen buiten Rotterdam hebben dezelfde eenvoudige uitstraling. De gevel van woningbouw Pompenburg bestaat uit eenvoudige bakstenen. De entree van de flat is afgewerkt met tegels. Het gebruik van deze materialen komt ook terug bij De Peperklip, de gesloopte Zwarte Madonna en de Struyck.

De ramen in het woongebouw vormen een raster patroon in de gevel. In het deel aan de Pompenburg, waar de maisonnettewoningen zitten is de grootte van de ramen per verdieping verschillend. Echter zijn de ramen zo uitgelijnd dat ze in dezelfde verticale lijn vallen en er een dezelfde afstand tussen de ramen zit. Ook dit is kenmerkend voor de gebouwen van Weeber.

Weeber maakt gebruik van verschillende typologieën in het gebouw. Deze typologieën zijn per verdieping onderverdeeld. Hierdoor ontstaat er een bouwlaag met dezelfde verschijningsvorm en een eenduidig karakter. De bescheiden rol die Weeber aan architectuur geeft komt erg naar voren wanneer het woongebouw Pompenburg naast andere ontwerpen wordt geplaatst. Her en der wordt er bij andere ontwerpen zoals bijvoorbeeld de Peperklip en de Struyck door middel van kleur variatie in het gevelbeeld gecreëerd. Deze variatie valt echter in het niet ten opzichte van de door het sterke ritme gecreëerde monotone karkater van de gevels (figuur 5).

Weeber zijn andere projecten ten tijde van het ontwerp van woongebouw Pompenburg zijn grote projecten met veel woningen. Woongebouw Pompenburg beschikt over 226 woningen, de Peperklip heeft er 549 en ook woningbouw Arena en Olympia zijn grootschalige projecten. De ontwerpen vormen of zijn onderdeel van een mega structuur (Taverne, 1989, p. 10).

Door Weeber zijn verandering in visie is woongebouw Pompenburg minder exemplarisch dan dat het in eerste instantie lijkt te zijn. Zoals benoemd past de flat qua uiterlijk bij Weeber zijn denkbeeld en de andere ontwerpen. Ook draagt de flat bij aan het waarmaken van Weeber zijn stedenbouwkundige ideeën. Echter, vanaf het moment dat Weeber afstand neemt van de staatsarchitectuur, neemt Weeber ook afstand van vroegere ontwerpen zoals woningbouw Pompenburg. Net als de Zwarte Madonna is het woningbouw Pompenburg een vangnet voor mensen in de sociale sector en beschikt het ook over de bijbehorende uiterlijke eigenschappen. Net als de Zwarte Madonna valt de Pompenburg te zien als een huurkazerne. Dit eentonige uiterlijk past niet bij Weeber zijn veranderde visie van Het Wilde Wonen. Mogelijk kijkt Weeber zelf ook anders terug op zijn ontwerp en zou hij kritisch zijn op de ideeën waarmee het woongebouw ontworpen is.

Figuur 4, Piet Rook (1989). *Woongebouw Pompenburg*. In Taverne, E. (1989). *Carel Weeber, architect*. Uitgeverij 010 Publishers.

Figuur 5, Piet Rook (1989). *Woongebouw De Peperklip*. In Taverne, E. (1989). *Carel Weeber, architect*. Uitgeverij 010 Publishers.

Conclusie

Sociale woningbouw Pompenburg, ontworpen door Carel Weeber is ontworpen in een tijd waarin er in Rotterdam een nieuwe kijk op wonen ontstond. De verandering van de samenstelling in de Rotterdamse politiek in 1974 bracht een verandering teweeg in het Rotterdamse volkshuisvesting- en architectuurklimaat. Het college van B en W, wat volledig uit PvdA-leden bestond hanteerde een nieuw beleid voor wonen. Het oude beleid wat, gefocust was op het opkopen en saneren van de oude verwaarloosde stadswijken, veranderde in een beleid dat focuste op het behouden en renoveren van deze woningen. Met de slogan 'bouwen voor de buurt' werkten Projectgroepen aan een voor de oorspronkelijke bewoners leefbare wijk.

Anders dan bij de oude wijken van Rotterdam het geval was wordt in het stationsgebied en de omgeving Hofplein vooral nieuwbouw gebouwd. Leegstaande locaties kregen in plaats van een kantoor bestemming een woon bestemming. Het woongebouw Pompenburg valt net buiten de plannen voor het Weena. Hierdoor werkt Weeber zonder een overkoepelend stedenbouwkundig plan.

Tegelijkertijd met de veranderingen in het woonbeleid van Rotterdam uit Carel Weeber kritiek op de volgens hem verslechterde positie van de architectuur. Architectuur is volgens Weeber afhankelijk geworden van disciplines uit de mens- en maatschappijwetenschappen en niet meer een op zichzelf staande discipline. Weeber verwijt zijn tijdgenoten voor het in het slob raken van de architectuur. Architectuur en stedenbouw werden als een samengevoegde discipline gezien. Dit verzwakte volgens Weeber beide disciplines. Weeber benoemt dat architectuur weer kan opbloeien door stedenbouw. Weeber behandelt architectuur en stedenbouw als gescheiden disciplines waarbij architectuur de invulling is van de stedenbouw. In deze invulling schrijft hij een eenvoudige rol toe aan de architectuur.

Weeber probeert met zijn ontwerpen te verwijzen naar de ontbrekende objectieve stedenbouw in Rotterdam. Zijn ontwerpen hebben een kenmerkende eenvoudige uitstraling en komen overeen in vormtaal. In de oude wijken was de Rotterdamse politiek vooral bezig met renoveren van woningen, er was niet een volledig uitgewerkt plan voor de gebieden waar volledige nieuwbouw moest komen. Weeber probeert met zijn ontwerpen grip te krijgen op het ontbreken van een stedenbouwkundig plan.

Woningbouw de Pompenburg past goed bij de andere ontwerpen van Carel Weeber. Er is overeenkomst in materiaal gebruik en de eenvoud van het ritme van de gevels. Het ontwerp heeft een bescheiden architectonisch karakter. Hoewel de flat zowel architectonisch als stedenbouwkundig bij de visie van Weeber past lijkt dit te veranderen twintig jaar nadat het gebouw ontworpen is. Vanaf het moment dat Weeber afstand neemt van de staatsarchitectuur neemt hij ook afstand van ontwerpen zoals de woongebouw Pompenburg.

Vers Beton benoemt in hun artikel over het woongebouw Pompenburg hoe Weeber met zijn ontwerp in één slag de sociale woningbouw zichtbaar maakte in het centrum van Rotterdam. Het gebouw wordt beschreven als beeldbepalend erfgoed dat behouden moet worden. Gezien Weeber zijn veranderde visie is dit wellicht te kort door de bocht. Het monotone beeldbepalende karakter van woningbouw Pompenburg is juist hetgeen waar Weeber afstand van neemt. Tegelijkertijd zorgt het monotone karakter nu voor een meer divers stadsbeeld. De naastgelegen kantoorpanden beschikken geen van allen over een bakstenen gevel en ook bij toekomstige nieuwbouw lijkt dit niet het geval te zijn. Het gebouw slopen en vervolgens moderne torens terug bouwen lijkt tot meer van datgene wat er al is.

Weeber zet zich af tegen het verantwoorden van de architectuur vanuit de mens- en maatschappijwetenschappen. De stad was bezig met begrippen als leefbaarheid en herbergzaamheid en Weeber deed dit niet. Door middel van veel sociale woningbouw werd het nieuwe beleid ingevuld.

De gemeente Rotterdam bouwde zowel in de oude wijken als in het centrum voor de inwoners en deed dit met sociale woningbouw. Daarentegen verwijst Weeber met zijn ontwerpen naar het ontbreken van objectieve stedenbouw en poogt de openbare ruimte te ordenen.

Woongebouw Pompenburg is dus met een afwijkende visie van het nieuwe stadsbeleid gebouwd, maar past wel in het volkshuisvesting- en architectuurklimaat van de jaren zeventig. Want ondanks de afwijkende visies komt Weeber met een invulling die wel aansluit bij het vernieuwde tijdsbeeld. Door een woongebouw met 226 sociale huurwoningen in midden van Rotterdam te plaatsen bouwt Weeber net als de gemeente voor de inwoners.

Dit onderzoek is diep ingegaan op Weeber en zijn visie. De architectuur discussie die tussen Weeber en zijn tijdsgenoten speelde is vooral benaderd vanuit het perspectief van Weeber en mensen die kritiek hadden op Weeber. Voor toekomstig onderzoek zouden de destijdsse beleidsmakers geïnterviewd moeten worden om te horen hoe zij tegen de lopende discussie aankeken. Er zou hiermee een breder beeld geschetst kunnen worden van de visies over architectuur en stedenbouw van de jaren zeventig. Ander toekomstig onderzoek dat hier bij aansluit zou kunnen gaan over hoe architecten zich verhouden tot de wederopbouw van Rotterdam. Hoe zagen zij hun verantwoordelijkheid? Hiermee wordt er meer duidelijk wat er vooraf ging aan de jaren zeventig en de veranderingen die het gemeente bestuur doorvoerde.

Bronnen:

Literatuur:

- Bakema, J. (1979) Eerst een inspirerend stadsbeeld, dan pas bouwen. In H. de Haan & I. Haagsma, (Red). *Wie is er bang voor nieuwbouw...*(39-46). Amsterdam, Intermediair
- Barbieri, U. (1981). *Stedebouw in Rotterdam: plannen en opstellen 1940-1981*.
- De Liagre Böhl, H. (2012). *Steden in de steigers: stadsvernieuwing in Nederland, 1970-1990*.
- De Ruiter, F. (1985). *Stadsvernieuwing Rotterdam, 1974-1984: Beleid*.
- Gemeente Rotterdam. (1978). *Structuurplan Rotterdam binnen de Ruit*. Gemeente Rotterdam.
- Gemeente Rotterdam. (z.d.). *Hofplein*. <https://www.rotterdam.nl/hofplein>
- Haveman, T. B. (2003, June 14). "Nederlandse architecten zijn schorem." De Volkskrant. <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/nederlandse-architecten-zijn-schorem~bb709f0b/>
- Het Parool. (2010, April 30). *Geen woning, geen kroning*. <https://www.parool.nl/nieuws/geen-woning-geen-kroning~b1516ff5/>
- Huisman, & Bernard. (1997). Het Wilde Wonen. Carel Weeber wil af van het rijtjeshuis. *NRC Handelsblad*.
- Nieuw Pompenburg. (2023). *Nieuw Pompenburg in Rotterdam | Nieuwbouw Rotterdam*. <https://www.nieuwpompenburg.nl/>
- Rotterdams nieuwsblad. (1983, Februari 14). *Rotterdams Nieuwsblad*.
- Pflug, M. (2015). *1977 Stadsvernieuwing als antwoord op cityvorming*. Canon Sociaalwerk. https://www.canonsociaalwerk.eu/nl_vhv/details.php?canon_id=502
- Recht op de Stad. (2023). *Pompenburg*. Recht Op De Stad. <https://rechtopdestad.nl/buurt/pompenburg/>
- Rodermond, J., & Zwinkels, C. (1980). Carel Weeber en zijn streven naar stedebouw zonder vraagtekens. *De Architect*, 9, 52–55.
- Taverne, E. (1989). *Carel Weeber, architect*. Uitgeverij 010 Publishers.
- Van Duin, L, (1986) Interview met Carel Weeber. In Van Duin, L. (1987). *Verpakte zakelijkheid*. Delftse Universitaire Pers.
- Van Geest, J. (2023). *Behoud de Pompenburgflat als beeldbepalend erfgoed van na 1965*. Vers Beton. <https://www.versbeton.nl/2022/11/behoud-de-pompenburgflat-als-beeldbepalend-erfgoed-van-na-1965/>
- Vink, H. (1980, May 16). Geen stedebouw zonder architectuur. *Intermediair*, 53–67.
- Weeber, C. (1979) Geen architectuur zonder stedebouw. In H. de Haan & I. Haagsma, (Red). *Wie is er bang voor nieuwbouw...*(227-236). Amsterdam, Intermediair
- Weeber, C. (1998). *Het wilde wonen*. Uitgeverij 010 Publishers.

Afbeeldingen:

Lemcke, D. (1972). *Luchtopname Stadsdriehoek en omgeving*. Stadsarchief Rotterdam.
https://stadsarchief.rotterdam.nl/zoeken/resultaten/index.xml?mizk_alle=1972-1407&mizig=299

Piet Rook (1989). *Woongebouw Pompenburg*. In Taverne, E. (1989). *Carel Weeber, architect*. Uitgeverij 010 Publishers.

Piet Rook (1989). *Woongebouw De Peperklip*. In Taverne, E. (1989). *Carel Weeber, architect*. Uitgeverij 010 Publishers.

Stadsontwikkeling Rotterdam. (1981). *Schouwburgplein en Weena-Oost* in Barbieri, U. (1981). *Stedebouw in Rotterdam: plannen en opstellen 1940-1981*.

Weeber, C. (1981). *Plattegrond vier kamer woning*. Het Nieuwe Instituut WEEB278.

Archief:

WEEB.110274698 Het Nieuwe Instituut
...WEEB278
...WEEB289